

فصلنامه علوم و فنون مرزی، دوره هشتم، شماره ۴ (۳۱)، زمستان ۱۳۹۸

صص ۳۹-۲۳

## تأثیر رودخانه هیرمند و فراه رود بر امنیت اقتصادی منطقه مرزی نهبندان\*

حسین حیدری - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته علوم و فنون مرزبانی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

جلال ستاره - عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

جواد کیانی<sup>۱</sup> - عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۸/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۵/۱۷

### چکیده

در عصر کنونی منشأ بسیاری از درگیری‌ها و منازعات منطقه‌ای میان دولت‌هایی است که حوضه‌های آبریز مشترک دارند. پیدایش و شکل‌گیری آبراهه‌های طبیعی که همان رودخانه‌ها هستند، متأثر از عوامل مختلفی هستند؛ همچون شرایط آب و هوایی، زمین‌شناسی، عوامل انسانی و جغرافیایی است. رودخانه‌های با حوزه‌های مشترک مرزی آثار محسوسی بر روابط دو کشور به‌ویژه مسائل سیاسی و امنیتی آن‌ها می‌تواند بگذارد. حوضه‌های رودخانه‌ای مشترک به‌خصوص در مناطق خشک و نیمه‌خشک ایران طی چند سال اخیر با کاهش چشمگیر مواجه بوده و تأثیراتی در ابعاد مختلف بر مناطق مرزی کشور داشته است. رودخانه هیرمند و فراه رود نیز از این قاعده مستثنی نبوده و مشکل کمبود آب باعث بروز تغییر اوضاع اقتصادی در شهرستان مرزی نهبندان شده است. هدف تحقیق حاضر بررسی تأثیر رودخانه هیرمند و فراه رود بر امنیت اقتصادی مناطق شرقی ایران در شهرستان نهبندان است. روش تحقیق توصیفی - پیمایشی و از دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق دو شهر بندان، شوسف و هنگ مرزی نهبندان به تعداد ۱۲۵۲۲ نفر می‌باشد. با توجه به حجم جامعه آماری با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه ۳۷۳ نفر برآورد گردید که نمونه‌گیری بر اساس تصادفی طبقه‌ای در میان جامعه آماری انجام شد. روایی گویه‌ها در پرسشنامه توسط متخصصان مورد تأیید قرار گرفت، پایایی پرسشنامه نیز با روش آلفای کرونباخ سنجیده شد که عدد ۰/۸۳۸ به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی بالای پرسشنامه می‌باشد. داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار Spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج ارزیابی اثرات کاهش آب رودخانه بر مؤلفه اقتصادی با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی نشان داد که مؤلفه رفاه اقتصادی (۰/۸۵۶)؛ مؤلفه آسیب‌پذیری خانوار (۰/۸۳۴)؛ مؤلفه کشاورزی (۰/۹۰۸)؛ مؤلفه اشتغال و کارآفرینی (۰/۸۴۹)؛ مؤلفه مهاجرت (۰/۷۸۰)؛ مؤلفه سرمایه‌گذاری (۰/۷۹۰)؛ مؤلفه بهره‌وری (۰/۷۷۵) و مؤلفه احساس امنیت (۰/۷۸۳) و در مجموع بیشترین تأثیر را در امنیت اقتصادی دارند.

**واژگان کلیدی:** مناطق مرزی، امنیت اقتصادی، رودخانه، هیرمند، فراه‌رود، نهبندان.

\* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، رشته علوم و فنون مرزبانی، دانشکده علوم و فنون مرز، دانشگاه علوم انتظامی امین می‌باشد.

## مقدمه

آب یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های قرن حاضر بشریت است که می‌تواند سرمنشأ بسیاری از تحولات مثبت و منفی جهان قرار گیرد. خلع بین توان تأمین آب و شدت تقاضا بحران‌آفرین است. هنگامی که این عدم تعادل با مجموعه راه‌کارهای مدیریتی قابل‌مهار نباشد، زبان مفاهمه (تفاهم و مسالمت‌آمیز) در بخش آب مبدل به زبان مخاصمه (خصومت و دشمنی) خواهد شد (وظیفه‌شناس درمیان و وظیفه‌شناس درمیان، ۱۳۹۳: ۷۴). در شرایطی که رودخانه‌ها در مرز میان دو یا چند کشور قرار گیرند، مهم‌ترین مسئله آن‌ها تعیین خط مرزی میان دو کشور از طریق آن رودخانه است و در شرایطی که در داخل چند کشور جاری باشند، مهم‌ترین مسئله نظام بهره‌برداری از آب آن رودهاست (پیشگاهی فرد، ۱۳۸۴: ۳۷). یکی از موضوع‌های محوری در مطالعات جغرافیای سیاسی به تأثیر رودخانه‌های مرزی مشترک بر مناقشه‌های ناشی از آن بازمی‌گردد. رودخانه هیرمند و فراه رود از مهم‌ترین رودخانه‌های رودی در شرق کشور می‌باشد. که بخشی از مرز ایران و افغانستان بر روی آن قرار دارد. آنچه در مطالعات مربوط به روابط سیاسی کشورها بر پایه مرزهای رودخانه‌ای از قبیل هیرمند و فراه رود اهمیت دارد، تأثیر رودخانه بر امنیت اقتصادی مناطق مرزی می‌باشد. از چالش‌های اساسی مناطق مرزی در دهه‌های اخیر موضوع ناپایداری معیشت مردم به دلیل ناپایداری منابع تولید نظیر آب و نیروی انسانی است که منجر به آثار و پیامدهای ناگوار اقتصادی و اجتماعی مانند مهاجرت و بیکاری در این مناطق گردیده است.

مناطق مرزی ایران از نقاط حساس و استراتژیک کشور به حساب می‌آیند و طبیعت منزوی و غیر حاصل‌خیز در بعضی از مناطق بیابانی پیوسته به دلیل فقدان رفاه و نبود انگیزه‌های لازم برای زندگی سبب ناامنی و زمینه‌ساز مشکلات اقتصادی و اجتماعی و سیاسی را برای دولت‌ها به وجود می‌آورد. با توجه به رهیافت فوق این پژوهش تلاش دارد که رودخانه هیرمند و فراه رود را به‌عنوان رودخانه‌های بین‌المللی در منطقه مورد توجه قرار دهد.

از آنجایی که این دو رودخانه از جنوب غرب افغانستان و شرق ایران جریان دارند. اقتصاد محلی دو سوی مرز ایران و افغانستان به شدت تحت تأثیر داده است و کاهش سهم آب ایران پیامدهای امنیتی بسیاری بر مناطق مرزی را در پی داشته است. برای نمونه منطقه سیستان ایران قسمت انتهایی این حوضه یک حوضه محصور در خشکی است و ساکنان مناطق مرزی نهبندان به ویژه وابستگی زیادی به حق آبه این دو رودخانه داشته و دارند. با کم شدن حجم آب این دو رودخانه اقتصاد محلی دچار فروپاشی می شود فراورده های غذایی کاهش و فقر گروه های حاشیه نشین در مناطق مرزی نهبندان بیشتر و مهاجرت گسترده را در پی دارد که سبب ناامنی در مناطق مرزی این منطقه می شود. شغل اصلی مردم نهبندان را کشاورزی و دامداری تشکیل می دهد بروز خشک سالی و کاهش آب رودخانه هیرمند و فراه رود لطمات فراوانی به کشاورزان وارد و اقتصاد نهبندان را مختل کرده است و این روند باعث روی آوردن مردم به قاچاق کالا بیکاری و از سویی فقر است. در این شهرستان قاچاق شامل سوخت و مشتقات نفتی، آرد، لوازم آرایشی و لباس است و سبب گرایش مردم منطقه به اقتصاد غیررسمی شده است. امنیت اقتصادی زندگی مادی انسان را تحت تأثیر قرار داده و عدم برخورداری از امنیت اقتصادی سبب می شود فرد احساس امنیت و آرامش نکند همچنین جامعه را با فقر و نداری روبه رو می کند. بنابراین این پژوهش به دنبال بررسی تأثیر کاهش آب رودخانه هیرمند و فراه رود بر امنیت اقتصادی مناطق مرزی نهبندان (هنگام مرزی) می باشد.

با توجه به سوال پژوهش فرضیه های زیر را می توان به صورت زیر مطرح نمود:

❖ به نظر می رسد که عامل رفاه بیشترین تأثیر را بر امنیت اقتصادی در مناطق مرزی

نهبندان دارد؟

❖ به نظر می رسد که بین شاخص های تأثیرگذار بر امنیت اقتصادی در مناطق مرزی

نهبندان تفاوت آماری وجود دارد؟

### پیشینه پژوهش

بدیعی از ندهای و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی به نقش تغییرات مورفولوژی رودخانه مرزی هیرمند در روابط سیاسی ایران و افغانستان پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد، مورفولوژی رودخانه هیرمند، به‌ویژه در بازه مرزی از نوع الگوی شریانی است که بیشترین تغییرات را نسبت به دیگر الگوهای رودخانه‌ای دارد و مرز دو کشور کاملاً آگاهانه بر روی بخش‌هایی از تغییرپذیرترین بستر رودخانه قرار داده شده است. این امر موجب بروز اختلاف‌های مرزی میان ایران و افغانستان از ابتدا تاکنون بوده است و به‌احتمال در آینده نیز، زمینه‌ساز مشکلات بی‌شماری برای هر دو کشور، به‌ویژه برای بخش ایرانی خواهد بود. به‌طور کلی مهم‌ترین پیامدهای ناشی از تغییرات مورفولوژی این رودخانه که بر روابط سیاسی دو کشور تأثیرگذار بوده است عبارت‌اند از: اختلافات بر سر تعیین دقیق مرز در بستر تغییرپذیر رودخانه، اختلافات ناشی از ناپایداری الگوی توزیع حق آبه میان دو کشور و سرانجام اختلافات ناشی از تعیین وسعت و قلمرو محدوده مرزی.

زرقانی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی به بررسی چالش‌های آبی استان خراسان جنوبی و نقش آن در امنیت پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کمبود شدید منابع آب در کشور و به‌خصوص استان‌های نیمه شرقی همانند استان خراسان جنوبی در بردارنده پیامدها و تهدیدات مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی می‌باشد. از بین رفتن زمینه‌های اشتغال در بخش‌های کشاورزی و افزایش نرخ بیکاری، افزایش شغل‌های کاذب، قاچاق کالا، مواد مخدر و...، افزایش مهاجرت به شهرها و استان‌های مجاور و خالی شدن مناطق مرزی از جمعیت و ایجاد حفره‌های امنیتی و... بخشی از این تهدیدات به‌خصوص در حوزه سیاسی - امنیتی است.

دیانتی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه خود به تحلیل اقتصادی اثرات کاهش آورد رودخانه هیرمند بر الگوی کشت و سود ناخالص کشاورزان منطقه سیستان پرداخته است. نتایج نشان داد که کاهش آورد رودخانه هیرمند منجر به کاهش سطح زیر کشت محصولات با نیاز آبی بالا

مانند یونجه، پیاز، خربزه و هندوانه و افزایش سطح زیر کشت محصولات با نیاز آبی پایین مانند گندم و جو آبی در منطقه سیستان می‌شود. در بین محصولات منتخب، یونجه در شهرستان زهک بیشترین میزان کاهش سطح زیر کشت (۱۴/۳ تا ۶۴/۸ درصد) را در شرایط محدودیت عرضه آب آبیاری پس از کاهش آورد رودخانه هیرمند دارد. با توجه به اثرات کاهش آورد رودخانه هیرمند بر تولیدات بخش کشاورزی منطقه سیستان، جایگزین نمودن محصولات با نیاز آبی کم در الگوی کشت، حذف محصول یونجه از الگو، ارائه تسهیلات بانکی به کشاورزان برای تجهیز مزارع به روش‌های نوین آبیاری، توسعه کشت محصولات گلخانه‌ای و پیگیری سریع‌تر حق ایران نسبت به میزان حق آبه رودخانه هیرمند در مجامع بین‌المللی توسط مسئولان برای رفع مشکلات به وجود آمده در منطقه سیستان پیشنهاد شد.

ذکی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی و تحلیل هیدروپلیتیک رودخانه‌های بین‌المللی با تأکید بر رودخانه مرزی ارس پرداخته است. یافته‌های پژوهش، حل مسائل مرزی باقیمانده میان ایران و شوروی، بهره‌برداری طرفین از آب رودخانه ارس، همکاری‌های فنی و اقتصادی بر روی رودخانه، تعیین وضعیت جزایر داخل رودخانه، آخرین همکاری‌های ایران و شوروی بر اساس پروتکل‌های الحاقی سال‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۷۳ م. وجوه مثبت هیدروپلیتیک رودخانه ارس می‌باشد.

موسی زاده و عباس زاده (۱۳۹۵) در پژوهشی به ابعاد حقوقی بهره‌برداری از رودخانه هیرمند توسط ایران و افغانستان پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که قواعد بین‌المللی در مورد رودخانه‌های بین‌المللی "اصل حاکمیت سرزمینی محدود" بر رودخانه‌های بین‌المللی پذیرفته است و طبق قواعد بین‌المللی رودخانه‌های بین‌المللی رودهای که حوزه آبریزی آن‌ها در کشوری دیگر واقع است، کشور بالادستی نمی‌تواند مسیر آن رو را تغییر، منحرف و یا با هرگونه اقدام دیگری موجب زیان به کشور پایین‌دستی گردد.

منجرز\* (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان امنیت مناطق مرزی یک چالش واقعی، از نظر منجرز امنیت مناطق مرزی مورد توجه بسیاری از شهروندان است. بر اساس مطالعات وی در حوزه مرزهای بین‌المللی دستاوردهای چشمگیری حاصل شده است اگرچه اختلاف نظرهایی درباره این موفقیت‌ها وجود دارد. اندازه‌گیری کارایی اقدامات مربوط به امنیت مرز همیشه روشن و شفاف نیست اما فهرست موزاییکی از نتایج نشان می‌دهد که تلاش‌های موفقیت‌آمیز صورت گرفته است.

لیستر<sup>†</sup> و همکاران (۲۰۱۳) با بررسی خشک‌سالی و کم‌آبی بر بخش دامداری آمریکا بیان داشته‌اند و که در کوتاه‌مدت باعث افزایش قیمت محصولات دامی و کاهش قیمت دام زنده می‌شود و در بلندمدت قیمت محصولات بالا مانده و باعث کاهش دامداری و در نتیجه مهاجرت از روستاها می‌گردد.

مینتن و بارت<sup>‡</sup> (۲۰۱۱) هدف این پژوهش تبیین رابطه بین پایداری اقتصادی با تقویت امنیت مرزی می‌باشد. آن‌ها در مطالعاتشان در خصوص پایداری اقتصادی و امنیت در مرزها دریافته‌اند که بین فقرزدایی، تنوع‌بخشی و کارایی و تقویت مرزها رابطه وجود دارد.

### مبانی نظری

امنیت اقتصادی با فروپاشی شوروی و قدرت اقتصادی آمریکا در اداره جنگ سرد و رقابت پرهزینه تسلیحاتی، نمود بیشتری یافت. امنیت اقتصادی زمانی اهمیت یافت که تفکر سنتی مبتنی بر امنیت تک‌بعدی به پایان رسید. واقعیتی که همراه با فرایند جهانی شدن و گسترش بازارهای جهانی و تسلط اقتصاد نئولیبرالی بود. در مورد تأکید بر اهمیت یافتن امنیت اقتصادی پس از جنگ سرد می‌توان به هانتینگتون اشاره کرد که اظهار داشت در جهانی که احتمال منازعه نظامی بین کشورهای عمده وجود ندارد، قدرت اقتصادی به‌طور فرایندهای در تعیین برتری اهمیت خواهد داشت (جلالی نسب، ۱۳۹۴: ۲۱). اندیشمندان به‌ویژه

\*. Mnjrz

†. Leister

‡. Minten & Barrett

متفکران اسلامی معتقدند ارتباط تنگاتنگی میان امنیت اقتصادی و دیگر امنیت‌های جامعه برقرار است، به گونه‌ای که آن را یکی از مهم‌ترین امور برمی‌شمارند (جهان بزرگی، ۱۳۸۸: ۵). مصونیت یک فرد، گروه (صنف) و ملت از تعرض و تجاوز به حقوق اقتصادی مشروع را امنیت اقتصادی گویند. به عبارتی، امنیت اقتصادی یعنی در سطح فردی و گروهی، امنیت اقتصادی به میزان دسترسی افراد به ضرورت‌های زیستی (غذا، آب، مسکن، آزادی کار، تولید و مالکیت) که از حقوق اقتصادی اساسی است، مربوط می‌شود. امنیت اقتصادی در سطح عمومی، دستیابی به رفاه عمومی و رشد اقتصادی در جامعه است که مسلماً زمانی حاصل می‌شود که برابری در توزیع امکانات اولیه وجود داشته باشد تا توزیع عادلانه منابع و برابری فرصت‌ها فراهم آید و افراد جامعه ضمن برخورداری از آسایش و آرامش روانی، از سلامت جسمانی و سعادت و خوشبختی نیز برخوردار شوند (جهان بزرگی، ۱۳۸۸: ۷).

امنیت اقتصادی به لحاظ لغوی، مرکب از واژه امنیت و اقتصاد است. واژه security در زبان انگلیسی از ریشه کلمه لاتین *secarus* گرفته شده است (میری، ۱۳۹۱: ۱۶). به‌طور کلی امنیت بحثی کلی درباره پیگیری رهایی از تهدید است (بوزان، ۱۳۷۸: ۳۳). بدین نحو امنیت اقتصادی عبارت است از هر نوع ترس، شک و ابهام در بلا اجرا ماندن تعهدات و مطالبات و درعین حال حصول اطمینان از برخورداری از ثمره فعالیت‌هایی که در زمینه تولید ثروت و توزیع و مصرف آن صورت می‌گیرد (برومند، ۱۳۸۷: ۲۵). امنیت اقتصادی، وضعیت باثباتی از شرایط و ساختار فعلی و افق معلوم و روشنی از آینده است که در آن فرد، جامعه، سازمان و دولت احساس رهایی از خطر کرده و به‌طور بهینه می‌توانند به تولید، توزیع و مصرف ثروت پردازند. به عبارت دیگر یک جامعه را زمانی می‌توان از لحاظ اقتصادی ایمن دانست که ثبات در آن جامعه وجود داشته و خانوارها و بنگاه‌ها به‌عنوان مهم‌ترین نهادهای اقتصاد و بازار بتوانند در محیط رقابتی سالم و با میزان اطلاعات یکسان به بهینه‌سازی رفتار خود پردازند (برومند، ۱۳۸۷: ۲۵). در حال حاضر، امنیت اقتصادی، یکی از

مهم ترین شاخص توسعه یافتگی است. کشورهای درحال توسعه، جوامعی هستند که اولین و مهم ترین گام برای آن‌ها دستیابی به امنیت اقتصادی است تا در پرتو آن به یک نظام اقتصادی مطلوب برای ارتقای تولید و کارایی منبع دست یافته و آنگاه به رفاه اقتصادی یا تقلیل کمبود کالاها و خدمات که هدف نهایی هر نظام توسعه یافته است، برسند. (جهانیان، ۱۳۸۱: ۱۳). برنامه توسعه سازمان ملل متحد در گزارش سال ۱۹۹۴ مفهوم امنیت انسانی را به هفت حوزه تقسیم نموده است؛ حوزه نخست آن، حوزه امنیت اقتصادی معرفی شده که هدف آن کسب مطمئن اشخاص از طریق شبکه اقتصادی سالم است (میری، ۱۳۹۱: ۱۶). امروز بعد اقتصادی امنیت ملی چنان تغییراتی کرده که جای بعد نظامی را گرفته و به تدریج به عنوان نقطه مرکزی، از دیدگاه تحلیل گران راهبردی درآمده است، به طوری که برخی به غلط استدلال می کنند که در حال حاضر امنیت اقتصادی تنها بعد حیاتی امنیت است. درحالی که زمانی قدرت اقتصادی فقط به عنوان مبنایی برای تقویت قدرت نظامی محسوب می شد، در چارچوب در حال تحول امروزی درباره امنیت اقتصادی تأکید اصلی بر قابلیت رقابت اقتصادی و موفقیت در بازارهای بین المللی است و از جمله تعاریف پذیرفته شده عمومی امنیت اقتصادی این است: مقدار تولید کالاها و خدمات توسط یک کشور تحت شرایط آزاد و عادی بازار که قابل عرضه در بازارهای بین المللی باشد و هم زمان درآمد واقعی شهروندان را افزایش دهد (سیف، ۱۳۹۱: ۲۷).

### موقعیت جغرافیایی

شهرستان مرزی نهبندان بین ۳۰ درجه و ۳۱ دقیقه، تا ۳۲ درجه و ۲۰ دقیقه عرض شمالی و ۵۸ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۶۰ درجه و ۵۲ دقیقه، طول شرقی واقع شده است. شهرستان نهبندان جنوبی ترین شهرستان استان خراسان جنوبی است. این شهرستان از شرق به کشور افغانستان، از شمال به شهرستان سریشنه، از غرب به شهرستان بیرجند و از جنوب غربی به استان کرمان و جنوب شرقی به استان سیستان و بلوچستان محدود می شود. شهرستان مرزی نهبندان تا قبل از پیوستن شهرستان طبس به استان خراسان جنوبی بزرگ ترین



شهرستان از نظر وسعت بوده است. این شهر در محل تلاقی سه استان بزرگ خراسان جنوبی، سیستان و بلوچستان و کرمان قرار گرفته و با کشور افغانستان حدود ۶۰ کیلومتر مرز مشترک دارد.

شهرستان نهبندان دارای ۲ بخش به نام‌های مرکزی، شوسف، ۲ شهر به نام‌های نهبندان و شوسف و دارای ۵ دهستان به نام‌های بندان، میغان، نه، شوسف و عرب خانه می‌باشد. تعداد کل آبادی‌های این شهرستان ۵۲۹ آبادی بوده که از این تعداد ۳۷۵ آبادی دارای سکنه و ۱۵۴ آبادی خالی از سکنه می‌باشد وسعت شهرستان نهبندان ۲۶۰۹۴ کیلومتر مربع می‌باشد که ۳/۲۷ درصد مساحت کل استان را در برمی گرفته است.



شکل شماره ۱. موقعیت جغرافیایی شهرستان نهبندان (منبع: دفتر آمار و اطلاعات استانداری خراسان جنوبی)

## روش پژوهش

روش تحقیق توصیفی - پیمایشی و از نوع کاربردی می‌باشد برای جمع‌آوری اطلاعات از دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. جامعه آماری کلیه افراد حقیقی در شهرستان مرزی نهبندان که شامل بخش‌های بندان به تعداد ۶۷۳۶ نفر جمعیت بخش شوسف ۵۳۸۶ نفر جمعیت به و کارکنان هنگ مرزی نهبندان به تعداد ۴۰۰ نفر جمعیت می‌باشد. کل جمعیت منطقه مورد مطالعه ۱۲۵۲۲ نفر می‌باشد برای برآورد حجم نمونه در این پژوهش از فرمول کوکران استفاده شده است. حجم نمونه با سطح خطای ۵ درصد ۳۷۳ نفر برآورد گردید. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده می‌گردد.

## جدول شماره ۱. حجم جامعه آماری و حجم نمونه‌گیری

جامعه آماری	حجم جامعه آماری	حجم نمونه
بندان	۶۷۳۶	۲۰۰
شوسف	۵۳۸۶	۱۶۱
هنگ مرزی	۴۰۰	۱۲

کلیه محاسبات آماری به وسیله نرم‌افزار SPSS تحت ویندوز انجام گرفته است. در این تحقیق برای افزایش روایی آن، از روش و تکنیک روایی محتوایی و صوری استفاده شده است پایایی با ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردید.

## جدول شماره ۲. محاسبه پایایی متغیرهای امنیت اقتصادی با آلفای کرونباخ

بعد	مؤلفه‌ها	آلفای کرونباخ
امنیت اقتصادی	رفاه اقتصادی	۰/۷۶۱
	آسیب‌پذیری خانوار	۰/۷۸۲
	کشاورزی	۰/۸۸۶
	سرمایه‌گذاری	۰/۸۶۸
	بهره‌وری	۰/۸۲۹
	کارآفرینی	۰/۸۸۳
	احساس امنیت	۰/۸۰۵
	مهاجرت	۰/۸۹۲

## بحث و یافته‌ها

یافته‌های توصیفی حاصل از پاسخگویان در پرسشنامه نشان می‌دهد که ۹۲/۲۳ درصد پاسخ‌دهندگان را مرد و ۷/۷۷ درصد دیگر را زنان تشکیل می‌دهد. ۲۸/۱۵ درصد از افراد متأهل و ۷۱/۸۵ درصد مابقی مجرد هستند. ۲/۶۸ درصد افراد نمونه مورد مطالعه در رده سنی ۲۰-۱۵ سال، ۷۴/۸ درصد در رده سنی ۳۰-۲۱ سال، ۱۰/۴۶ درصد ۴۰-۳۱ سال، ۱۰/۱۹ درصد در رده ۵۰-۴۱ سال و ۱/۸۷ درصد هم سنی بالاتر از ۵۱ سال دارند. ۲۴/۱۳ درصد از افراد لیسانس، ۲۸/۹۵ درصد دیپلم، ۲۲/۲۵ درصد فوق‌دیپلم، ۱۰/۷۲ درصد سیکل، ۸/۸۵ درصد بی‌سواد و ۵/۶۳ درصد فوق‌لیسانس و بالاتر است. ۲/۶۷ درصد خانه‌دار، ۱۰/۱۸ درصد کشاورز، ۱۲/۸۶ درصد دامدار، ۱۷/۹۵ درصد کارمند، ۲۵/۴۶ درصد بیکار، ۵/۰۸ درصد بازنشسته، ۲/۶۸ درصد کارگر و ۵/۰۸ درصد بقیه سرباز بوده‌اند. جهت بررسی و آزمون فرضیه تحقیق ابتدا از طریق آزمون کلموگروف-اسمیرنوف به بررسی پارامتری بودن نمونه به دست آمده پرداخته می‌شود. که با توجه به جدول زیر:

جدول شماره ۳. نتیجه آزمون کلموگراف اسمیرنوف

فرضیه	میانگین	کلموگراف اسمیرنوف	آماره آزمون سطح معنی‌داری
به نظر می‌رسد که کاهش آب رودخانه هیرمند و فراه رود بر امنیت اقتصادی مناطق مرزی نهبندان تأثیر داشته است.	۳/۲۶۸	۱/۱۷۸	۰/۰۲۵

از مقایسه سطح معنی‌دار به دست آمده آزمون و با سطح معنی‌داری ( $\alpha=0/05$ ) می‌توان گفت که برای دو فرضیه تحقیق در این پژوهش ( $\alpha=0/05 < \text{sig}$ ) نرمال می‌باشد. که بر همین اساس برای تحلیل فرضیه‌ها از آزمون، t تک نمونه‌ای استفاده می‌شود. فرضیه اول: به نظر می‌رسد که کاهش آب رودخانه هیرمند و فراه رود بر امنیت اقتصادی مناطق مرزی نهبندان تأثیر دارد.

جدول شماره ۴. آزمون تی تک نمونه

فاصله اطمینان ۹۵ درصدی		اختلاف میانگین	سطح معنی داری	درجه آزادی	T	تأثیر کاهش آب رودخانه بر امنیت اقتصادی
حد بالا	حد پایین					
۰/۳۰	۰/۰۷۶	۰/۱۴۸	۰/۰۰۰	۳۷۱	۳/۹۵۶	

با توجه به جدول شماره از آنجایی که سطح معنی داری ۰/۰۰۰ از مقدار مفروض ۰/۵ کوچکتر است و T به دست آمده آزمون بیشتر از t محاسبه شده می باشد. حد پایین و بالا برای این متغیر مثبت است که به معنی بزرگتر بودن میانگین این متغیر از عدد ۳ است به عبارتی می توان گفت که کاهش آب رودخانه هیرمند و فراه رود بر امنیت اقتصادی مناطق مرزی نهبندان مؤثر است. در این پژوهش ارزیابی اثرات کاهش آب رودخانه های هیرمند و فراه رود بر وضعیت امنیت اقتصادی مناطق مرزی هنگ نهبندان در قالب ۸ عامل مورد ارزیابی قرار گرفت. بدین منظور ارزیابی اثرات کاهش آب رودخانه های هیرمند و فراه رود بر وضعیت امنیت اقتصادی مناطق مرزی هنگ نهبندان در ۸ مؤلفه و ۴۰ گویه و ۳۷۳ نمونه موردی وارد تحلیل عاملی تأیید شد که برای هر عامل به صورت جداگانه تحلیل عاملی انجام شد.

نتایج اندازه کفایت نمونه KMO اثرات اقتصادی در مؤلفه رفاه اقتصادی (۰/۸۵۶)؛ مؤلفه آسیب پذیری خانوار (۰/۸۳۴)؛ مؤلفه کشاورزی (۰/۹۰۸)؛ مؤلفه اشتغال و کار آفرینی (۰/۸۴۹)؛ مؤلفه مهاجرت (۰/۷۸۰)؛ مؤلفه سرمایه گذاری (۰/۷۹۰)؛ مؤلفه بهره وری (۰/۷۷۵) و مؤلفه احساس امنیت (۰/۷۸۳) و در مجموع اثرات اقتصادی (۰/۸۲۱) به دست آمد. همچنین مقدار Sig آزمون معناداری بارتلت برای تمامی ابعاد برابر با ۰/۰۰۰ به دست آمده است بنابراین می توان گفت که داده ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند.

برای آنکه پی ببریم که آیا داده های مربوط به امنیت اقتصادی را به چندین عامل تقلیل داد یا نه، تمامی گویه های پرسشنامه که شامل ۴۰ سؤال است یک مقیاس را می سنجند از اماره KMO استفاده می کنیم. بر اساس نتیجه آزمون KMO که مقدار آن برابر ۰/۸۲۱ می باشد

که نشان می‌دهد داده‌های تحقیق قابل تقلیل به تعدادی عامل‌های زیر بنایی و بنیادی می‌باشد. همچنین نتیجه آزمون بارتلت (۱۸۰۵/۴۱۱) که در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنی دار است نشان می‌دهد که ماتریس همبستگی بین گویه‌ها، ماتریس واحدی است. یعنی از یک طرف بین گویه‌های داخلی همبستگی بالای وجود دارد و از طرف دیگر بین گویه‌های یک عامل با گویه‌های عامل دیگر هیچ‌گونه همبستگی مشاهده نمی‌شود.

**جدول شماره ۵. نتایج شاخص KMO و آزمون تست بارتلت**

شاخص بارتلت	آماره کای دو	درجه آزادی	سطح معنی داری
۰/۸۴۳	۱۸۰۵/۴۱۱	۳۷۱	۰/۰۰۰

**اثرات اقتصادی کاهش آب رودخانه بر مناطق مرزی نهبندان**

برای ارزیابی اثرات اقتصادی کاهش آب رودخانه هیرمند و فراه رود بر مناطق مرزی نهبندان در قالب پنج مؤلفه با استفاده از طیف لیکرت استفاده شد. در این قسمت با استفاده از میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات به اولویت‌بندی اثرات اقتصادی کاهش آب رودخانه هیرمند و فراه رود بر مناطق مرزی نهبندان از دیدگاه پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه پرداخته می‌شود.

**جدول شماره ۶. اثرات اقتصادی کاهش آب رودخانه هیرمند و فراه رود بر مناطق مرزی نهبندان**

مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات	اولویت
رفاه اقتصادی	۱۹/۶۵	۴/۴۴	۰/۲۲	۳
آسیب‌پذیری خانوار	۱۷/۱۷	۴/۲۱	۰/۲۱	۵
کشاورزی	۲۶/۰۸	۶/۹۲	۰/۳۵	۱
سرمایه‌گذاری	۱۶/۹۱	۴/۶۱	۰/۲۳	۶
بهره‌وری	۱۳/۸۲	۳/۶۸	۰/۱۹	۷
اشتغال و کارآفرینی	۲۲/۲۱	۶/۵۱	۰/۲۹	۲
احساس امنیت	۱۲/۸۲	۳/۵۸	۰/۱۹	۸
مهاجرت	۱۸/۰۷	۴/۳۱	۰/۲۸	۴

بر اساس نتایج جدول شماره مشاهده می‌شود که در بعد اقتصادی بیشترین تأثیر از کاهش آب رودخانه را مؤلفه کشاورزی بوده و کمترین آن مؤلفه احساس امنیت می‌باشد.

### نتیجه‌گیری

نامانی اقتصادی تشدید شده خود منشأ افزایش مارپیچ نامانی انسانی است. عوامل اصلی عبارت‌اند از: تشدید رقابت، جهانی شدن تولید، تغییر در روش‌های تولید، رشد سوداگری مالی و رشد ابداعات فنی. این عوامل پویا فشارهایی بی‌سابقه بر امنیت زندگی تحمیل کرده است که برای گروه‌های مختلف در کشورهای مختلف به اشکال متفاوتی جلوه‌گر می‌شود. در اغلب کشورها یک بخش اصلی نامانی، تشدید مسئله بیکاری است. نامانی اقتصادی محصول عوامل مختلف و پیچیده‌ای است. به هر صورت، این واقعیت بخشی از شرایط زندگی انسانی است و هرگز نمی‌تواند کاملاً و برای همیشه برطرف شود. عوامل جهانی شدن به عقب برنخواهند گشت و امنیت اقتصادی را نمی‌توان به‌طور ساده با بازگشت به شرایط و سیاست‌های گذشته ارتقا بخشید. با کم شدن حجم آب این دو رودخانه اقتصاد محلی دچار فروپاشی می‌شود فراورده‌های غذایی کاهش و فقر گروه‌های حاشیه‌نشین در مناطق مرزی نهبندان بیشتر و مهاجرت گسترده را در پی دارد که سبب نامانی در مناطق مرزی این منطقه می‌شود. شغل اصلی مردم نهبندان را کشاورزی و دامداری تشکیل می‌دهد بروز خشک‌سالی و کاهش آب رودخانه هیرمند و فراه رود لطمات فراوانی به کشاورزان وارد و اقتصاد نهبندان را مختل کرده است و این روند باعث روی آوردن مردم به قاچاق کالا بیکاری و از سوی فقر است. در این شهرستان قاچاق شامل سوخت و مشتقات نفتی، آرد، لوازم آرایشی و لباس است و سبب گرایش مردم منطقه به اقتصاد غیررسمی شده است. امنیت اقتصادی زندگی مادی انسان را تحت تأثیر قرار داده و عدم برخورداری از امنیت اقتصادی سبب می‌شود فرد احساس امنیت و آرامش نکند همچنین جامعه را با فقر و نداری روبه‌رو می‌کند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که امنیت اقتصادی از مهم‌ترین ارکان

تقویت مناطق مرزی از طریق رفع کاهش آب که بر مؤلفه‌های امنیت اقتصادی تأثیر گذارند می‌باشد. لذا پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود.

❖ ارائه تسهیلات وام کم بهره به کشاورزان برای خرید وسایل اولیه و تجهیز مزارع به سیستم‌های نوین آبیاری در جهت افزایش کشت و سود بیشتر در حوضه رودخانه که کاهش منابع آب در دسترس را در اثر تغییرات اقلیمی و محدود شدن توسط کشور همسایه پیشنهاد می‌شود.

❖ ایجاد و تقویت صندوق‌های بیمه کشاورزی در راستای پرداخت به موقع خسارات و پوشش کامل بیمه محصولات کشاورزی.

❖ تغییر کشت محصولات کشاورزی در مناطق مرزی متناسب با الگوهای نوین زراعی  
❖ ایجاد اشتغال و تنوع شغلی در مناطق مرزی از طریق شناخت پتانسیل‌های به‌منظور کاهش مهاجرت

❖ سرمایه‌گذاری و تشویق سرمایه‌گذاران و ارائه تسهیلات برای ایجاد اشتغال در مناطق مرزی نهبندان برای کاهش مهاجرت و کاهش آسیب‌پذیری خانوارها در مقابل کم‌آبی.

## منابع

- (۱) بدیعی ازندهی، مرجان؛ رحیمی هرآبادی، سعید؛ گودرزی مهر، سعید (۱۳۹۰) نقش تغییرات مورفولوژی رودخانه مرزی هیرمند در روابط سیاسی ایران و افغانستان، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۸، زمستان ۱۳۹۰، صص. ۲۲۰-۱۹۷.
- (۲) برومند، شهرزاد (۱۳۸۷) امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقی)، چاپ اول، تهران: مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- (۳) بوزان، باری (۱۳۷۸) مردم دولت‌ها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- (۴) پیشگاهی فرد، زهرا (۱۳۸۴) مقدمه‌ای بر جغرافیای سیاسی دریاها با تأکید بر آب‌های ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- ۵) جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۸۸) استفاده منابع آب رودهای مرزی ایران و عراق و حقوق بین‌الملل، مجله پژوهش حقوق و سیاست، سال ۱۱، شماره ۲۶، صص. ۹۲-۶۳.
- ۶) جلالی نسب، عبدالله (۱۳۹۴) جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان و پیامدهای امنیتی آن بر جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری به راهنمای سید یحیی رحیم صفوی، رشته جغرافیای سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع).
- ۷) جهان بزرگی، احمد (۱۳۸۸) نقش امنیت اقتصادی در حفظ انقلاب اسلامی، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، دوره ۵، شماره ۱۶، صص ۳۲-۱۱.
- ۸) جهانیان، ناصر (۱۳۸۱) امنیت اقتصادی، چاپ اول، تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- ۹) ذکی، یاشار؛ دلشادزاد، جلیل؛ کریمی، بایرام (۱۳۹۵) بررسی و تحلیل هیدروپلیتیک رودخانه‌های بین‌المللی با تأکید بر رودخانه مرزی ارس، فصلنامه جغرافیای نظامی و امنیتی، سال اول، شماره اول، صص. ۶۵-۳۷.
- ۱۰) رزقانی، سید هادی؛ محمدزاده، مهدی؛ نادی، معصومه؛ ورزدار، معصومه (۱۳۹۲) بررسی چالش‌های آبی استان خراسان جنوبی و نقش آن در امنیت، همایش ملی خراسان جنوبی و نظم امنیت، اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۲، دانشگاه بیرجند.
- ۱۱) زرقانی، سیدهادی (۱۳۸۰) تحلیل کارکرد امنیتی مرز شرقی ایران (خراسان)-افغانستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد به راهنمای محمدرضا حافظ‌نیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۲) سیف، اله مراد (۱۳۹۱) راهبردهای اقتصادی امنیت پایدار، فصلنامه آفاق امنیت، دوره ۵، شماره ۱۴، صص ۴۷-۲۵.
- ۱۳) موسی زاده، رضا و عباس زاده، مرتضی (۱۳۹۵) ابعاد حقوقی بهره‌برداری از رودخانه هیرمند توسط ایران و افغانستان، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، دوره ۲۲، شماره ۹۳، بهار ۱۳۹۵، صص. ۱۸۴-۱۵۹.



۱۴) میری، الهام (۱۳۹۱) بررسی و تحلیل اثر و نقش بازارچه مرزی یزدان بر امنیت اقتصادی و توسعه کالبدی شهر حاجی آباد، پایان نامه کارشناسی ارشد به راهنمای محمد سلمانی، رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده جغرافیا و علوم محیطی، دانشگاه حکیم سبزواری.

۱۵) وظیفه شناس درمیان، فاطمه وظیفه شناس درمیان، محمد (۱۳۹۳) بررسی رابطه مهاجرت در اثر خشک سالی و امنیت در شهرستان درمیان، فصلنامه دانش انتظامی خراسان جنوبی، سال ۴، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۳، صص. ۷۳-۸۶.

۱۶) دیانتی، مجتبی (۱۳۹۴) تحلیل اقتصادی اثرات کاهش آورد رودخانه هیرمند بر الگوی کشت و سود ناخالص کشاورزان منطقه سیستان، پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زابل.

17) Manjarrez, Victor M. (2015) Border Security: Defining it is the Real Challenge. DE GRUYTER, Vol.12, No.4, pp.1-8.

18) Minten, B. & Barrett, Ch. (2011) "Agricultural technology, productivity and poverty in madagascar", World Development Journal, Vol.36, No.5, pp.797-822.